

Зуб (Руденко) Н. М.

ORCID: 0000-0003-4789-9466

кандидат історичних наук,

молодший науковий співробітник відділу Євразійського степу

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

ТЮРКСЬКІ НАРОДИ В КИЄВІ: ШЛЮБ ТА СІМ'Я У 20-ТІ РР. ХХ СТ. (ЗА МЕТРИЧНИМИ ДАНИМИ)

Ключові слова: тюркські народи, Київ, національність, шлюб, сім'я, архів, метрика.

Національне питання у політиці СРСР було проголошене одним з ключових та основоположних. Розвиток кожної нації як окремо, так і взаємодія всіх народів разом стали пріоритетними вже в перші роки радянської влади. Державна політика коренізації в період її втілення обумовлювала перебування національного питання під особливою опікою та значною увагою з боку радянських урядових органів.

Разом із тим, від середини 1920-х рр. починає формуватися нормативна база сімейного кодексу, що містив основні законодавчі положення та зміни, задекларовані «декретом про сім'ю» (прийнятий Раднаркомом України на початку 1919 р., що започатковував державну реєстрацію шлюбів; крім того, один з його постулатів проголошував зняття релігійних обмежень при укладанні шлюбу). Офіційна статистика населення Києва включала показники щодо різних національностей та етносів. Порівняно невелика, але помітна присутність у тодішній київській громаді представників тюркських народів. Як жили та хто був поруч з ними у повсякденні, з ким будували спільне життя та планували майбутнє представники тюркського етносу у великому українському місті?

Перепис м. Києва 1920 р. вміщував 86 позицій різних національностей, при загальній чисельності мешканців – 525 103 (158 824/207 455) осіб [4, с. 21]. У цьому переліку є дані про таких представників тюркської спільноти: караїми (125/132/257), татари (338/203/541), турки (60/6/66), туркмени (1–1), чуваші (2–2) [4, с. 20–21]. Тобто, в цілому – 5. А всього серед усіх містян представників тюркського етносу нараховувалось 867 осіб (526/341).

Перший всесоюзний перепис населення 1926 р. у статистиці містян Києва мав такі дані про тюркські народи: башкири (22–22), казаки

(–2/2), караїми (96/108/204), киргизи (2–2), татари (501/232/733), тюрки (22/1/23), тюрки османські (20/8/28), тюркмени (2/5/7), узбеки (3–3), чуваші (50/2/52), якути (2/1/3) [1, с. 27–28]. Тобто, зафіксовано наявність 11 націй та етносів. Всього – 1549 осіб (1004/545). Помітно, що перелік представників тюркської спільноти дещо розширився, як зросла і сумарна кількість. Все населення міста на той час становило – 513 637 (248 612/265 025) осіб [1, с. 28].

Також у цей час відбулися певні події, що мали опосередкований вплив на збільшення кількісного складу представників тюркського етносу. Зокрема голодний 1921 р., коли до київських татар приїздили з Поволжя їхні родичі, земляки у пошуках порятунку. А також передислокація з Ташкента до Києва у 1921 р. військової школи (її ще називали «школа Каменєва» або «школа командирів»), де навчалося багато представників тюркської спільноти. А ось зменшити кількість, насамперед, турків (тюрки османські) могла конвенція «Про репатріацію військовополонених та цивільних інтернованих», підписання якої відбулося 17 вересня 1921 р. між урядом Великих Національних Зборів та керівництвом Української Соціалістичної Радянської Республіки. Підписантами виступили український та турецький послы в РРФСР – Юрій Коцюбинський та Фуад-паша [3, арк. 78–79]. Архівні документи зафіксували серед киян наявність людей, що бажали скористатися такою урядовою програмою.

Тюркське суспільство міцне своїми релігійними та культурними традиціями. Однак ритми великого міста з іншою культурою та соціумом диктували свої правила. До того ж, події другого десятиліття ХХ ст. у дечому докорінно змінили суспільні відносини. Змінився час, лад, політика, закони і, відповідно, й саме суспільство. Зазнав змін і світогляд громадян, набувши нових форм та вподобань.

Одним з видів архівних джерел, що місять дані особистого характеру є зокрема облікові записи РАЦСів м. Києва. У різні форми метричних записів (про шлюб чи народження) вносилися особисте ім'я, вік, національність, місце роботи тощо. Бланки варіювалися та вдосконалювалися. Певним чином, це дещо впливало на їхню інформаційну наповнюваність – у бік збільшення чи зменшення. Так, наприклад, наприкінці 1920-х рр. бланки раптово «втратили» графу «національність», хоча в деяких випадках ще певний час працівники РАЦСів продовжували вносити відповідні відомості, в прямому розумінні, – між рядків.

Слід врахувати, що ці документи мають й інформаційні обмеження чи викривлення. У даній розвідці проаналізовано архівні матеріали за період 1925–1929 рр. Дослідження масивного пласту джерел цього виду дозволяє визначити певні загальні риси сімейно-шлюбних відносин в середовищі тюркської спільноти Києва, а також зазначити деякі особливості родинних відносин, що мали місце у цих народів у вказаний

проміжок часу. Враховуючи особливості документів та час їхнього створення, деякі дані передано в оригінальному записі.

Серед документів найбільше зафіксовано записів у графі національності, де її вказано як «татарин» («татарін») та «тюрк», менше «караїм», «тюрк», а також подекуди ще й «мусульманська», «мусульманин». Звичайно, тут досить непросто розпізнати, який саме, наприклад, тюрк мається на увазі. Фігурувати під цим записом міг і «тюрк», тобто азербайджанець, і «тюрк османський», враховуючи, що він набув громадянство УРСР. Також татарами могли вказати себе і власне татарин (новгородський, кримський) чи, навіть, у повній мірі, той же азербайджанець (про що часто свідчить і складова власного імені – «Огли»). Ускладнює дослідження і поступове зросійщення прізвищ та імен, що з часом набуло всеохоплюючого характеру. Та й в цілому створення такого виду записів та документації, очевидно, важко давалося для запису реєстраторам, а тому особисті дані рясніють помилками і неточностями. Так, наприклад, громадянин при одруженні вказаний як «Мінкин Міфтафа Незамдінович» [2, спр. 449, арк. 25], а вже метриці про народження дитини вписаний як «Минкин Мустафа Незамудін» [2, спр. 400, арк. 158]. Адже часто такі відвідувачі державних органів реєстрації були неписьменними або використовували рідну мову та, відповідно, арабіцю, про що свідчать їхні підписи під документами.

Вік при вступі до шлюбу був досить різний. Втім, можна помітити деяку характерну рису. Якщо молодят було 20–30 років, то різниця у віці між ними в середньому була незначною: це або однолітки, або наречений старший на 3–5 років, хоча не один раз зустрічається й навпаки. А ось якщо наречений мав вік за тридцять, то різниця у віці складала 10–25 років. Причому у більшості випадків для нареченого це був перший шлюб. Таких пар більше серед тих, де наречений записаний як «тюрк». Шлюбів між неповнолітніми не зафіксовано, втім почасти молодята на час реєстрації вже мали спільних дітей, а відповідно проживали разом. Зустрічаються записи, коли вік матері дитини 25 р., і при цьому вказано, що проживає з чоловіком 10 років, або ж має 17 р., а проживає спільно – 1 рік. Однак такий вік та час одруження не є чимось специфічним і виключним, оскільки такі розбіжності притаманні кожному народу і цьому є свої логічні пояснення.

І, звичайно, характерною ознакою часу, після відміни шлюбу, засвідченого муллою чи священником, стали змішані шлюби. Тут треба врахувати і статистику, оскільки серед представників тюркського етносу в Києві значно переважали чоловіки. До певної міри, однонаціональності у шлюбі трохи намагались дотримуватись татари, але далеко не завжди. Тому за дружин тюрки обирали українок, росіянок, польок, єврейок, білорусок, румунок, німкенів тощо. А ось шлюбів між турками і татарами

не зафіксовано, принаймні документально. Звичайно, що траплялися й розлучення, що теж вже не забороняли закон та мораль того часу.

Також з огляду на наявні дані про професію можливо припустити, що деяким шлюбом, ймовірно, передував «службовий роман», пов'язаний зі спільним місцем роботи. Наприклад: татарин – «булочник» та єврейка – «ятка торгівки, має свою корзину» [2, спр. 460, арк. 459], турок – «булошник» та українка – «ковбасниця» [2, спр. 383, арк. 371], «татарин» – санітар та полька – санітарка [2, спр. 423, арк. 642].

Яку національність та ім'я отримували діти у таких шлюбах? Насамперед, можна вказати на деякі спостереження. Зафіксовано, що якщо пара мала різну національність при одруженні, про що зазначено у документі, то при записі дитини батьки вже вказані у метриці зі спільною національністю – тобто «татари» (з варіацією «татарі», «татаре») чи «турки». А значить і національність дитини визначена. Імена також були відповідними. Інколи у таких шлюбах діти отримували грецькі та інші імена: Ніна, Валентина, Марія, Рахіль, Анатолій, Віктор, Петро й Павло. Дещо на це, можливо, впливав соціальний статус та посада батька, наприклад, військовий. Адже дружини у таких сім'ях працювали порівняно рідко. Можна припустити, що й імена підбиралися такі, які мали схожі відповідники у різних культурах. Оскільки зафіксовано випадки, коли за деякий час записи в метриці змінювали ж самі батьки і тоді Світлана ставала Сегадет, Зінаїда – Зейнаб, Анатолій – Алі. Втім, інколи такі зміни відбувалися через десятиліття: Сафа, Шафенгула ставали Олександрями, Магера – Ольгою. І зовсім не відзначене у документах тяжіння до імен характерно-модних у тій епосі (Кармія, Леніна, Владлен тощо); батьків не захоплювали такі нововведення для наслідування. Тобто, в цілому переважали традиційні східні імена.

Відомо, що східні народи, зокрема тюркські, полишаючи свою батьківщину у пошуках заробітку (чи вимушено опиняючись на чужині як військовополонені), традиційно оселялися на новому місці у великих містах. При цьому завжди намагалися зберегти свої культурно-релігійні традиції. А щоб відчувати підтримку та братнє плече, об'єднувались у земляцтва, утворюючи т.зв. колонії. Та радянська дійсність внесла корективи у традиційно-побутовий лад і світогляд всіх національностей. А тому характерні риси сімейного співжиття тюрків не надто вирізнялися з-поміж представників інших народів, а навпаки, міцно перепліталися долями з ними, ставши однією родиною.

Отже, дані переписів свідчать про поступово зростаючу присутність тюркських народів та їхнє різноманіття у міському соціумі Києва. Дослідження таких архівних джерел як облікові записи актів цивільного стану державної реєстрації допомагають отримати інформацію про стан

та характер сімейного статусу і родинних зв'язків у повсякденному житті представників тюркського етносу в Києві.

Література:

1. Всесоюзная перепись населения 1926 года. Том XII. Москва: Издание ЦСУ Союза СССР, 1928. 472 с.
2. Державний архів м. Києва. Ф. Р-1654, оп. 1.
3. Державний архів Київської області. Ф. Р-4205, оп. 1, спр. 126.
4. Население Украины по данным переписи 1920 г. (Сводные данные по губерниям и уездам) // Статистика Украины. Харьков: Изд-во ЦСУ УСРР, 1920. № 6. Серия I: Демография. Т. 1. Вып. 11.

УДК 94 «1946/1959»

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-42>

Купчик О. Р.

ORCID: 0000-0002-9908-3752

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ЗВ'ЯЗКИ КДУ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА З ОСВІТНІМИ Й НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ КРАЇН СХОДУ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1940-Х – 1950-ТІ РОКИ)

Ключові слова: викладач, доповідь, книгообмін, конференція, студент, університет.

Для СРСР міжнародна співпраця з країнами Сходу в сфері освіти й науки стала проявом їхньої присутності й впливом на ці країни. Для країн Сходу, які орієнтувались на СРСР, це надало можливість готувати власну наукову й освітянську еліту. До цього було долучено КДУ ім. Т. Г. Шевченка.

Очевидно, що в періоди завершення Другої світової війни 1944–1945 рр. і повоєнної відбудови України 1946–1950 рр. навчання у КДУ ім. Т. Шевченка молоді з країн Сходу було не можливе. Студенти і викладачі університету тоді важко працювали, відбудовуючи місто й університет [3, спр. 34, арк.. 29].